

BECSVÁGY ÉS FÖLDHÖZRAGADTSÁG

Először Csáth Géza egy jegyzetében talákoztam *A repülő Vu-csidollal*. Sokáig kételkedtem, hogy ilyen című írása van, mert kutatásaim során sehol sem bukkant föl e közlést megerősítő adat. Egyszer azonban — a Csáth-bibliográfia munkálatai során — mégis olyan dokumentum került elő, amely ismét fölkellette a kíváncsiságomat. Saulich Antal nekrológjáról van szó, melyet 1919. szeptember 14-én közölt a szabadkai Magyar Újság (Bácskai Hírlap). Ebben a szemtanú hitelességével mondja el, hogy: „Bennünket, a régi Bácskai Hírlapot annál súlyosabban érintett Csáth Géza szókreatív elmúlása, mert a mi körünkben kezdte irodalmi pályafutását s a Bácskai Hírlap rozoga asztalától érkeztek be finoman stilizált, cirádás írásai a pesti lapok tárcarovataiba. Legelső irodalmi kísérletezése egy lokális vonatkozású, érdekes, színes meseszövésszerű szatirikus regény volt: *A repülő Vu-csidol*, amely a Bácskai Hírlap tárcarovatában jelent meg folytatásokban és minden folytatást a szerkesztőség más tagja írt: Csáth Géza, Havas Emil és Munk Artúr. A rajzokat a könyvhöz Oláh Sándor festőművész készítette. A regénynek nagy sikere volt, s ez buzdította Csáthot a további írásra. Egymás után jelentek meg egzotikus témájú novellái a Bácskai Hírlapban, majd felkerült Budapestre, s ott bekerült az irodalmi központba és egy csapásra meghódította a kritikusokat és a közönséget.”

A Bácskai Hírlap Szabadkán található vasárnapi mellékleteit végignéztem, de a rejtélyes művet nem találtam. A munkát azonban már nem lehetett föladni, mert Csáth Géza egyik rokonának, Decsy Jenő gyógyszerésznek az iratai közül előkerült a regény egy részlete, a VII. és VIII. fejezet egy része, azaz a nyolcadik folytatás, rajta a Halasi úti gyógyszerész pecsétje, azon pedig egy dátum: 1906. szept. 3. E támpont révén ismét kutatni kezdtem. A budapesti Országos Széchényi Könyvtár teljesebb anyagának átnézése azonban ugyancsak fiaskóval járt. Így már csak a szegedi Somogyi Könyvtár maradt, ahol a Bácskai Hírlap még nem látott példányaira számíthattam. S valóban, ott — Péter László segítségével — rá is találtam — kettő kivételével — a regény elkészült szövegének egészére. (Ezek a lap július 15-i, 22-i, 29-i, augusztus 5-i, 12-i, 19-i, szeptember 8-i, 16-i, 23-i, 30-i, október 14-i és 21-i számaiban jelentek meg.) A hiányzók egyike azonban ugyanaz volt, amelyet a Decsy-hagyatékából már ismertem, s amelyet az újság szeptember 2-án közölt. Ezután a másik, az augusztus 26-i melléklet is előkerült Bori Imre jóvoltából, aki a Munk-hagyatékban bukkant rá, s rendelkezésemre bocsátotta. Ez a szöveg tehát három kutató figyelme révén állt össze, amiért Péter Lászlónak és Bori Imrének itt is köszönetet mondok.

A Munk Artúr hagyatékában fennmaradt részleteken Munk javításai is láthatók (ezeket ebben a kiadásban figyelembe is vet-

tük), e fejezeteket tehát valószínűleg ő írta. Ez azonban gyöngé fogódzó ahhoz, hogy a kollektív munkát szétfejtve megállapítsuk, melyik résznek ki a szerzője. Van ugyan a regénynek néhány unalmasabb, laposabb részlete, némelyikben a zenében való jártasság, más-hol bizonyos műszaki ismeretek szembeötlőek, de sem az egyik, sem a másik nem mutat olyan sajátságokat, hogy határozottan Csáthra vagy Havas Emilre utaljának. S jöllehet hármuk közül később az utóbbi bizonyult a leggyöngébb írónak, ez nem elég ok arra, hogy a szürkébb részleteket azonnal az ő nyakába varrjuk. Annál kevésbé, mert 1906-ban készült ez a regény, s akkor még egyik szerző stílusa sem volt olyan érett, hogy erejével vagy sajátos jegyeivel e regényt most össze lehetne vetni.

Ez a fogódzóhiány, a három szerző elkülönítésének lehetetlensége csak a filológia szempontjából veszteség, a regény egysége szempontjából érdek. Ha nem töprengtünk volna azon, melyik részt ki írhatta, talán észre sem vesszük, mennyire egységes ez a három szerző által írt munka. Szemléletében és az előadásban egyaránt. Hogy ez miként sikerülhetett, arról érdemes gondolkodunk, de lássuk előbb magát a művet!

A történet főhőse, Francziskovics Sztipán, afféle parasztföltaláló. Szabadka perifériáján, a Vucsidolban lakik. Innen a ma már egzotikusnak tetsző címben a Vucsidol. A kormányozható repülőgépet találja föl. Modelljét bemutatja a polgármesternek, s kéri a várost, hogy terve megvalósításához 50 000 korona támogatást szavazzon meg. A polgármesternek tetszik a találmány, megsejti annak kivételes jelentőségét Szabadka világhíre szempontjából, de a pénzt sokallja. Az ügyben összehívott tanács bizottságot küld ki, egy szűkebb küldöttséget pedig a föltalálóhoz meneszt, hogy a modell képességeiről meggyőződjenek. Ez a küldöttség addig késlekedik, míg megelőzi egy angol cég, amelynek képviselője a hírré villámgyorsan Szabadkára érkezik. Ez a fejlemény a küldöttség főszereplőjét, a főkapitányt is cselekvésre készíti. Utasítja egyik alárendeltjét, hogy a gépet el kell lopni. Ez meg is történik, amiből újabb baj származik: háború az angolok és Szabadka között. A döntő csata a Palicsi-tavon zajlik le, de a háború a városháza körül dől el, pontosabban szólva: a város egy angol származású hivatalnokára révén egyezség jön létre. Eszerint a találmány és vele a dicsőség legyen csak Szabadkáé, ha a föltalálónak minden segítséget megadnak, de ha nem, akkor az angolok ismét kezükbe veszik az ügyet.

Ezzel elkezdődik a repülőgép újjíatervezésének és építésének munkája. Világhírű angol tudósok érkeznek Szabadkára, s dolgoznak Sztipán bácsival. A készülődésre a világsajtó is fölfigyel, a városban időnként kialszik az érdeklődés, végül azonban annyira fölfokozódik, s olyan széles körben, hogy a tűzoltóktól a főispánig, a muzsikuskig cigányoktól a prépostig mindenki érdekelt lesz. A cigányok nagyon is okszerű kapcsolódás révén. Sztipán bácsi leánya és az egyik angol mérnök között szerelem szövődik, ez mulatsággal, éjjelizenével jár, s végül még leányszöktetésre is sor kerül. Sztipán bácsi azonban a már elkészült repülőjén utoléri a fiatalo-

kat Topolyán, mégpedig abban a pillanatban, mikor a mérnök szobát akar rendelni a szállodában. A föltaláló ekkorára már eltanulja az angol flegmát, nem csinál botrányt, hanem hozzájárul a frigyehez, de előbb a nyilvános fölszállásnak kell lezajlania. Ennek műsorát ki is dolgozzák, s a nagy esemény előestéjén az eljegyzés is megtörténik. A regény ezen a ponton ér véget. Befejezetlenül. Valószínűleg azért, mert a két egyetemi hallgató: Csáth és Munk, tanulmányait folytatandó Budapestre ment. Emellett szól az is, hogy a Bácskai Hírlap október 7-én „elháríthatatlan akadályok”-kal magyarázza a 13. folytatás elmaradását. Ezután még két részlet következett. Talán ennyire telt Havas erejéből, s aztán abba kellett hagyni a regény közlését.

És ezt őszinte sajnálattal közöljük, mert a figyelmünket igen-csak fölszította. Mindenekelőtt azzal, hogy az egykori, illetve egykorú Szabadka valóban létező alakjai jelennek meg lapjain, meghozzá olyan fordulatos események figuráiként, olyan mulatságos beállításban, szerepben, hogy egy mai filmrendező sem álmodhatna történelmi komédiához izgalmasabb forgatókönyvet. Előbb a cselekményt is azért ismertettem tartózkodó objektivitással és részletesen, hogy most majd kitessék a humoros-szatirikus célzat sok nyeresége.

Nem kétséges ugyanis, hogy a történet legelhatározóbb indítéka a mulattatás szándéka volt. A szerkesztőség ezt őszintén be is vallotta, amikor megkezdte közlését: „Kiadást, fáradságot nem kímélve, művészi illusztrációkkal indítjuk mai számunkban útnak *A repülő Vucsidol* című regényünket. Olvasóinknak akarunk vele derűs órákat szerezni. Ez az egyedüli cél, ami vezérel; eszközeink az avatottság, a humor és mindenekelett az ízlés. Ez utóbbit sohasem fogjuk szem elől téveszteni. Így bár regényünk helyi vonatkozásaival és élő szereplő személyeivel a legnagyobb érdeklődésre tarthat számot, óvakodni fogunk, hogy a köteles ízlést és finomságot betartva bárkit is megbántunk. Szórakoztató irodalmi munkát akarunk közönségünknek adni, nem durva, ízléstelenül bántó ponyvairatot. Azt hisszük, célunkat el fogjuk érni.” Van, amikor szatirikus élt kap a humor, de ez a tendencia nem következetes. Szembeötlő például, hogy a főhős valóban hős, egyszerű, tehetséges és okos bunyevác ember, alakja inkább humoros, mint nevetséges, de a történet összefüggéseiben minden mulatságossá válik körülötte. Bizonyos, hogy „a nép egyszerű fiává” is ezért kellett lennie.

Itt kell rámutatnunk arra az átváltozásra, különbségre, mely a főhős és a modelljének tekinthető szabadkai repülő, Szárits János alakja között az ábrázolás során létrejött. Bizonyosra vehető ugyanis, hogy Csáthék regénye és Szárits kísérletei, illetve azok öblös visszhangja között szoros az összefüggés. Nemrég, a 7. Nap 1976. június 25-i számában megemlékeztünk „a diadalmas ember” 1910-ben lezajlott fölszállásáról. Ott részletesen elmondtuk, hogy szenvedélyes versenyző volt, a századforduló éveiben több mint félházas magyarországi, ausztriai versenyen vett részt. Előbb kerékpáron, aztán motorkerékpáron versenyzett, végül a repüléssel is megpróbálkozott. Idéztük a helyi lapokat, melyek a repülőgéphez szüksé-

ges motor megvásárlása végett a gazdag város lelkiismeretére apelláltak. Mivelhogy Szárits is szegény volt, mint a regény hőse. De nem paraszt, hanem adóhivatalnok. A 7 Nap említett cikkében közzöltük a fényképét is. Viselete, külseje az egykori hivatalnokoké, csak vonásaiban észlelhető valami rögeszmés megszállottság. A regény is közli Sztipán bácsi képét, erről egy bógatyás, bő ingujjas, mellényes, hosszú hajú és nagy bajuszú öreg paraszt néz ránk. Katona József Tiborca jelenik így meg a színpadon.

S itt már tapintható is a stilizálás iránya. A regény hőse nemcsak paraszt, de igazi föltaláló, aki a kész repülővel állít be a polgármesterhez. Hogy hol és miként jutott el ehhez a géphez, a szerzők nem magyarázzák meg, s ezzel a mű mesei jellege, furcsasága sokkal fölfokozottabb, mint az eredeti történeté. Jelentősebb, a cselekmény egészére kiható követelmények adódnak abból is, hogy Sztipán bácsi paraszt. A világeseménynek számító föltalálás a parasztközegben az egymástól idegen életszférák bizarr elegyítésének igen mulatságos helyzeteit hozza létre. Különösen a vucsidoli közeg találkozása termi bőven az ilyen szituációkat, kapcsolatokat.

Ennek a hol élces, hol szatirikus elegyülésnek könnyen fölismerhető célja a szabadkai becsvágy és földhözragadtság leleplezése. Mintha csak a Száritsról születésének századik évfordulója alkalmából írt cikkemben idézett ismerősöm ironikus szavait hallanók: No igen, Száritsnak a viharos szél miatt nem sikerült igazán az első fölszállás, a pesti versenyről meg lemaradt. Lemaradtatok, mint a második Ady-könyvről. „De azért föl a fejfel, a harmadikat vagy a tizenharmadikat — ami egyremegy — ti írtátok. Hiador révén Petőfihez is volt közöttök, s ha Szárits szóba se jöhet Blériot mellett, hiszen még a lexikon sem említi, a Balkánon ő volt az első, s ha ott sem, hát Csantavéren föltétlenül.”

Nos Csáthék regénye amolyan csantavéri húhónak ábrázolja a szenzációt, mely Sztipán bácsi találmánya körül történik. Ennek során az idegen világok összehozásából eredető ártatlan humor fullánkos élt kap, mikor a város ismerős vezetőire kerül a sor. Különösen a főkapitány, az országgyűlési képviselő, az úri műkedvelők és a rivális helyi lapok kapják meg a magukét. Valamennyien név szerint jelennek meg a történetben, s megjelenik a polgármester, a főispán, a gimnázium igazgatója, Kosztolányi Arpád, olyan ismert tanárok, mint Irányi István, Tonocs Gusztáv és még sokan mások. Igaz, az utóbbiakkal, a polgármesterrel és a főispánnal is elég kíméletesen bánik a regény, de a közügyek intézését kicsúfoló inger és a regény egészét uraló szatirikus beállítottság így is elég kellemetlen lehetett minden szereplő számára. A bizottságosdi, a perifériák mucai állapota, a Palicsi-tó elhínárosodása, a tósztozás szennvedélye, a nagy evések és nagy ivások gyakorisága Kosztolányi *Pacsirtája* felé mutató szemléletre vall, s megkockáztató, hogy az *Arany-sárkány* szerzőjében is ekkor: a korszerű műveltség és az egykori Szabadka szembesülése során alakult ki a boros, toros, fejletlen Sárszeg képe.

Csáthék regényének egységét ugyanez a fiatalos modernség adja, illetve határozza meg. Ez találja kedvét a közügyek és a közál-

lapotok epés rajzában, fölényt éreztető kinevetésében. Repülőgépevel a polgármesterhez igyekvő Sztipán bácsit a főkapitány azért tartóztatja le, mert azt hiszi, hogy szocialista, szerkezte pedig bomba. Emberei — hatástalanítás céljából — rögtön vízbe is teszik. Dembitz Lajos főügyész a repülőért hozandó áldozat kockázatát latolgatva így töprengett a tanácsülésen: „Ha nem sül el, uraim, akkor ez a tanácsülés a többi tanácsüléstől semmit se különbözik, hogy ne mondjam, abszolút érdektelensége által tűnik ki.”

A Palicson lezajló tengeri háborúban „A városi flották vezére Pertich József volt, a palicsi tónagy. Az angol flották élén pedig Láng Simon ellentónagy állott”. Akik bizonyára egymás ellenfelei lehetnek Szabadka közéletében. S ha meggondoljuk, hogy valóságos és élő hatalmasságokat — rendőrfőkapitányt, polgármestert, prépostot, kereskedőket, tanárokat stb. — léptet föl ez a regény ilyen mulatságos szerepben, akkor elképzelhetjük, milyen kaján és izgalmas játék lehetett a három ifjú szerző számára a fölcsigázott közérdeklődést új és új közleményekkel kielégíteni. Nem éppen veszélytelen játék, mert a VII. fejezet közlése után a tiltakozás már vádként is formát öltött, úgyannyira, hogy a Bácskai Hírlapnak szeptember 2-i számában magyarázkodnia kellett: „Regényünk megkezdésekor kifejezetten kezeskedtünk érte, hogy az izlést tökéletesen szem előtt tartva, bár szarkasztikusak, célzásaink senkit bántani nem fognak. A legutolsó közleményünkben egy helybeli úriembert — a fenti elv mellett, tehát minden rossz szándék nélkül — perszifáltunk, ami az illetőnek egyéni okokból kellemetlenséget okozott. Ismételten kijelentjük, hogy ilyesmi nem volt szándékunkban senkivel, tehát az illető úriemberrel szemben sem. Helyi vonatkozású regényünkben egyébként a teljes jóindulat mellett ezután is helyet foglal a gúny, amely egy ilyen természetű humoros regénynek nélkülözhetetlen kelléke. Kellemetlenséget okozni azonban eddig sem akartunk, ezután sem fogunk. Ha mégis megtörtént, akaratunkon kívül esett.”

Nem tudható, mennyiben feszélyezte ez az intermezzo és a közeg érzékenysége az ifjú szerzőket, tény, hogy csúfolódó kedvük kifogyhatatlan, mert a térdig érő Palicsi-tóra transzponált tengeri háború és a Szabadkára transzponált fölfedezés a társadalom minden szférájában talál karikírozható anyagot. Csáthék nem tisztelik a határokat. Mikor a repülő fölszentelése kerül napirendre, Szabadka urai méltatlannak vélik a vízzel való szentelést, s valamilyen szesztartalmú folyadékhoz ragaszkodnak. Mamuzsich Félix prépost erről hallani sem akar. Végül mégis enged, s megegyeznek, hogy szenteltborral megy végbe az aktus. Mikor Sztipán bácsi már közel van a dicsőséghez, a családja ábrándozhat, mit vásárolnak a sok pénzből, hitvese, Mándó néni ilyen kívánsággal borul a nyakába: „Ugye, Sztipán, most már veszel nekem tíz kapa szőlőt...” S ahogy a városszéli bunyevác család a maga sokszoknyás, pirosítós viseletéből kivetkőzik, s rátér az angol divatra, abban jól érzékelhető az igazi intelligenciának újgazdagokat lenéző csúfondáros fölénye.

Félrevezetnénk az olvasót, ha azt a benyomást keltenénk, hogy ez a csúfolódás minden ízében politikailag motivált leleplezés. A

regény mulatságos voltát éppen azért hangsúlyoztuk, hogy jelezzük, nem a leleplezés itt az elsőrendű cél, hanem a játék. A fullánkos részletek szépen elvegyülnek, belesimulnak a mindenén átcsapó komédiázás kedvtelésébe. Megjelennek nevezetes alakok, például — mint már említettük — Kosztolányi Árpád, Iványi István, Toncs Gusztáv —, csak azért, hogy ők is növeljék az érdekeltek körét. Szerepelnek a kereskedők, akikről jegyzetben közlik a szerzők, hogy azért szerepelnek, mert nemes célra ennyit meg ennyit adományoztak. A regény egyik célpontja az urambátyámos, dáridózós patriarchalizmus, de közege és hatásformája is ez: olyanokról és olyanoknak szól, akik ismerik egymást, s ki-ki elviselheti az őt ért fricskát azért, mert a másik lapon már a szomszédján nevet. Egy belterjes és joviális közegre számít ez a mű, csúfolódik fölötte, de otthonos is benne. Annak a pillanatnak a termése, mikor a Szabadka színpadán is megjelenő militáns modernség már érzi a maga különtörvényeinek a fölényét, de szárnyát még most próbálgatja, vérre még nem megy, amit csinál. Nem ingerült, kedve telik abban, hogy ami körülötte van, már szatíratéma, anyag, amellyel játszhat, de még ennek a közönségnek játszik.

Ez a játékos kedv kiütközik a regény cselekményvezetésében is. Nemcsak a szabadkai viszonyokat, hanem az izgalmasságra törekvő tárcaregényeket is parodizálják. „— 60 sec. Fehér. Sicc. Juhuhuj” — közli a főkapitány az akcióra kiszemelt kapitánnyal. Mint egy detektívregényben a rejtelmes szövegek. Aztán a szerzők „fölfedik” a mondottak értelmét: „Egy perc múlva a fehér teremben leszek... Négyszemközt fogunk beszélni, ne legyen senki se a közelben.” A „juhuhuj” pedig annyit tesz, mint: „Égetően fontos ügyben akarok magával beszélni.” Aztán a palicsi háború, a városháza ostroma, a titkos tárgyalás, a kiegyezés, a szerelem, a lányszöktetés, az üldözés — mind-mind a kor tárcaregényeinek ismerős fordulatai, sőt nemcsak azoknak, hanem általában a romantikus regényeknek is nélkülözhetetlen rekvizitumai.

Ez a parodizáló szándék helyenként ilyen direkt módon is megnyilvánul: „A tanácsteremben óriási izgatottsággal tárgyalták az esetet. (Ezzel az »óriási izgatottsággal« olvasóközönségünk érdeklődését szándékozunk fölcsigázni.)” Máshol: „Aznap este (és itt elmés fordulattal a befejezés virányos útjára kell lépniük) az Adámnál némely vidám asztaltársaság egy becske sört sörözött föl.” Még egy példa: „Regényünk színpadán — mely, büszkén mondhatjuk, mind-egyedül világesemények színhelye volt — még nem tűnt föl igénytelen, de bájos alakja.”

Ez a viszonyok és a műfaj rovasára hancúrozó jókedv többször juttatja kitűnő jelenetekhez és elmés találatokhoz a regényt. Sztipán bácsi és a polgármester első találkozás, a modell bemutatásának leírása, megjelenítése a maga visszafogott tárgyszerűségével remek expozíció: rejtélyessé teszi a föltalálót, komolyság és komédia lehetőségei felé nyitja ki a történetet. S a főszereplőnek ez a tiszteletre készítő, de rejtelmes minősége végig megmarad. Komoly hős, de mégsem hat idegenül ebben a nevetséges közegben. Olyan ravaszul megalkotott egységes figura, mintha egyetlen szerző

műve lenne. Nem nevetséges, de van humorérzéke. Egy helyen például így zsörtölődik: „Én egy szegény föltaláló vagyok, de amennyi mérget nekem ott a városnál föltaláltak, azt mégse lehet kibírni.”

Más figurák jellemzésében jóval szűkszavúbbak a szerzők. Láthatóan nem is törekedtek tüzetes alakrajzra, a mesével akartak hatni, az idegen rétegek összekeveredésével és azzal, hogy a város nevezetes embereit léptették föl. Néha egy-egy odavetett mondat sejteti, hogy az illetőhöz fűződő helyi legendák szellemes hasznosításával élnek a szerzők. A repülőgép műhelyét építő Fazekas nevű mesterről az egyik angol mérnök már sokat hallott, tudta például róla, hogy „Rómában is járt és a pápával kuglizott”. Az is rendkívül hatásos részlet, amelyben Mukits képviselőt szónokoltaiják a szerzők, vagy ahol az öreg Gálffyt tósztotztatják. Beszédük sajátos modorosságát karikírozzák, s számíthattak az avatottak értő kacagására.

Ez a belterjesség, a jellemzések vázlatos felszínessége még attól is óv, hogy kulcsregénynek minősítsük *A repülő Vuclidolt*. Hiányzik belőle a regényszerű alakformálás, a kulcsra nem szorulnak sem a figurák, sem az események. Mindenki nevén nevezetik. Csak Szárits nem, őt valóban átköltötték a szerzők. Tudakosság nélkül aligha tudnánk tehát ezt a játékos szatírárt műfajilag besorolni. De ez nem is baj. Jellege így is kitapintható, s funkciója elképzelhető. Jellegéről előadtuk, amit tudtunk, s ez egyszersmind egységének titkát is megmagyarázza. Modern műveltségük fölényének tudatában, tehetségük még üde bőségében csúfolódik itt saját környezete talmiságaival három ifjú ember. (Csáth ekkor tizenkilenc, Havas huszonkét, Munk pedig húszéves.) Élvezik fölényüket, a vállalkozás kollektív jellegét, a bravúrt, hogy lám, ezt is meg tudjuk csinálni, játékból, sebtiben. És élvezik a hatást, melyre teljes joggal számíthattak. Rejtély, hogy eddig nem bukkantunk sehol e regényre reflektáló dokumentumokra.

A játékos jelleg hangsúlyozásával nem akarjuk elfedni a vállalkozás merészségét. Akármilyen komédiázás is a regény jellege, epé- sebb részleteinek bíráló éle — mint láttuk — elevenbe vághatott, s a Bácskai Hírlap kockázatot vállalt, mikor ifjú tehetségeinek ilyen kifutási lehetőséget adott. És a részletek belterjes érdekességéből végül egy átfogóbb érvényű jelentés is összeáll: ez a város nagyra van már éhezve a világhírre, pontosabban szólva arra, hogy gazdagsága valami magasabb rendű teljesítményben is tetest öltjön. A szerzők nemigen hisznek ennek lehetőségében. S hogy a világhírt végül a Haverda Mariska-pör hozza meg, kétségüket fölösen igazolja. De hogy ezt a csúfondáros regényt ők, Szabadka fiai írták meg, ez mégis arról tanúskodik, hogy megvalósulhat a magasabb igény. S *A repülő Vuclidol* értéke is ebben van: művelődéstörténeti jelentőségében. Abban, hogy a holnap Szabadkája nézi benne a tegnapi Szabadkáját. Hogy mulatságos is ez a szembesülés, ez ráadás. Ráadás, mely elég ahhoz, hogy a mai olvasó is érdekesnek találja.

DÉR Zoltán